

ATASÖZLERİNİN SALGIN HASTALIK VE ETKİLERİNDEN KORUMA İŞLEVİ: COVID-19 SALGINI VE TÜRK ATASÖZLERİ

PROTECTION FUNCTION OF PROVERBS FROM PANDEMICS AND EFFECTS: COVID-19 PANDEMIC AND TURKISH PROVERBS

Hasan KIZILDAĞ*

ÖZ: Atasözleri, toplumların yüzlerce yıllık tecrübe ve birikimlerinin kalıplaşmış abideleridir. Tarihin her dönemi için güncel olan atasözleri, toplumların asırlar boyunca olaylar ve olgular karşısında takındığı tutumların da bir tezahürü olmakla beraber, insanlara her türlü olumlu ve olumsuz koşulda yol gösterirler. Bu sebeple her çağda, bütün topluma hitap eden bu sözler, insanlara karşılaştıkları olaylarla baş edebilmek noktasında tarihin birikimini ve bilgeliğini sunmaktadır. COVID-19 hastalığı, 2019 yılının son aylarında Çin’de ortaya çıkarak bütün dünyaya yayılmış ve 21. Yüzyılın en büyük salgını haline gelmiştir.

Doğumdan ölüme her safhada birey ve toplum hayatını düzenleyen ve insanlara hangi tavırları takınıp, ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda anlaşılır öğütlerle yol gösteren atasözleri, COVID-19 salgını gibi olağanüstü dönemlerde de toplumun kılavuzu ve müracaat ettiği ilk mercii konumundadır. Bu sebeple, yetkililerin açıklamalarında ve kitle iletişim araçları üzerinden yapılacak yayınlarda, atasözleri gibi, geçmiş nesillerin her konuda tecrübe ettiği hadiselerden çıkardığı derslerin bir özeti mahiyetindeki öğütlerden faydalanmak hastalığın gelişimi ve yayılması karşısında bu mücadeleye destek olabilir. Atasözleri, hastalıktan korunmanın yanı sıra, salgının yayılmasını engellemek amacıyla uygulanan kısıtlamaların ve önlemlerin bir sonucu olarak, çalışmak veya ihtiyaçlarını gidermek için sokağa çıkamayan kimselerin yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlarla baş etmede de yardımcı olabilir.

Bu çalışmada, Türk Dünyası atasözleri taranarak bu atasözleri arasından, salgın sırasında topluma yol gösterebilecek sözler tespit edilerek, hastalıkla mücadelede hangi işlevlerde kullanılabilecekleri değerlendirilmiştir. İncelenen atasözlerinde aktarılan öğütlerin, salgının sağlık ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla mücadelede birey ve topluma kılavuzluk edebileceği görülmüştür. Atasözlerinin sahip olduğu birçok işlevinin yanında “toplumun hayatiyetini sürdürmesi”ni sağlayacak öğütleriyle “salgın hastalıklar ve etkilerinden koruma” işlevine de sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Türk atasözleri, işlev, COVID-19’la mücadele, hastalıktan korunma.

ABSTRACT: Proverbs are stereotyped statements that are the epitome of the lessons learned from the experiences and experiences of societies over hundreds of years. The proverbs, which are current for every period of history, are a manifestation of the attitudes that societies have taken in the face of events and phenomena over the centuries and how ancestors perceived the world. Besides, proverbs lead people in all kinds of positive and negative conditions. For this reason, these words, which give a message to the whole society in every age, offer people the accumulation and wisdom of history to cope with the events they face and to overcome the problems. The COVID-19 disease which emerged in Wuhan city China in the last months of 2019

* Arş. Gör. – Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Samsun – kizildaghasan@yandex.com (ORCID ID: 0000-0001-7266-6678)

This article was checked by Turnitin.

has spread all over the world. The disease has become the biggest outbreak of the 21st century. In this study, the advice given by Turkish proverbs on preventing disease and preventing the spread of the disease to the community during the pandemic was investigated.

The proverbs are regulated individual and community life in every period from birth to death. Also, they are guided with clear advice on what attitudes should take and should behave. With these characteristics, Proverbs serve as the community's guide and first recourse during extraordinary periods such as the outbreak of COVID-19. For this reason, the use of proverbs in statements by the authorities and publications over the mass media can also support this fight against the development and spread of the disease. As a result of restrictions and measures to prevent the spread of the epidemic, it can also help to cope with the social and economic problems experienced by people who are unable to work or to meet their needs because they cannot leave their homes.

The study investigated what advice proverbs of the Turkish world make and how authorities can use proverbs to guide society in the calls they make. What functions these proverbs can be used to combat the epidemic have been evaluated. It has been determined that the advice given in the proverbs examined may guide the individual and society in combating the health and socio-economic aspects of the pandemic. Based on the findings, it has been seen that the proverbs that have many functions have a "function of protection from pandemic and effects" with the advice that will ensure the survival of society.

Keywords: COVID-19, Turkish Proverbs, function, fight the COVID-19 pandemic, protection from disease.

Giriş

Atasözleri, toplumların yüzlerce yıllık tecrübelerinin; olay ve olgular karşısındaki tutum ve tavırlarının; kendileri dışındaki dünyaya dair şahitliklerinin, görüp geçirdikleri hadiselerden çıkardıkları derslerin, toplumsal bellekte damıtılarak, zamanla kalıplaşmış tezahürleridir. Hayata dair neredeyse her konuda yol gösteren ve doğruluğu yüzlerce yıl boyunca denenerek nesilden nesile aktarılan atasözleri, toplumun bütün kesimlerine hitap eder. Toplum hayatında birçok işleve sahip olmakla beraber, aktardıkları değer yargıları ve tavsiyelerle her devirde güncelliklerini korurlar.

İ. Hilmi Soykut'un ifade ettiği üzere atasözleri, uzun yüzyıllar boyunca türlü türlü hadiselerle şahit olan ataların, bunların karşısında nasıl bir davranış gerektiğine dair tecrübelerinin, hazır formüller olarak torunlarına aktarılmış halleridir (1974: 23). Atasözleri, toplum hayatı içinde yaşayan bireyin okulu ve yeryüzünde yaşama kılavuzu veya el kitabı niteliğinde teknik bir gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır (Çobanoğlu, 2004: 1-2).

Hazır formüllere dökülmüş olan bu kültürel ilkelerde, birey ve toplum hayatının, doğumdan ölüme bütün safhalarına dair genel hükümler yer almaktadır. Bu kalıplaşmış sözler, bütün devirlerde güncel olmalarını, genellenebilir oluşuna borçludur. Atasözleri, Outi Lauhakangas'ın (2007: 77) da ifade ettiği gibi, "günlük muhakemenin çok işlevli ve esnek araçları"dır. Derin anlam katmanlarına sahip olan bu sözler, tek bir cümlede birçok öğüdü bünyesinde barındıracak şekilde tavsiyede bulunabilir;

esneklikleriyle, söylenegeldikleri çağları aşarak, modern dünyanın güncel sorunlarına da çözüm sunabilirler.

Atasözleri, diğer sözlü kültür ürünleri gibi, birçok işleve sahiptir. Toplumsal değerleri nesilden nesle aktarma, hayatın herhangi bir safhasında karşılaşılabilecek sorunlara çözüm sunma, ataların evrene ve yaşanılan dünyaya dair tutum ve kavrayışlarını yansıtmaya gibi işlevlerinin yanı sıra, kültürün ve toplumun devamlılığı için de öğütler içermektedir. Kültürün bir parçası olan atasözleri, birey ve toplumun varlığını sürdürülebilirliği için, yüzyılların birikimini sunar. Bronislaw Malinowski'nin (1992: 89) de belirttiği gibi "insan elinin eseri olan kültür, hem insanı amacına ulaştıran, hem de yaşamasını sağlayan; belli bir güvenlik, konfor ve refah düzeyini korumayı mümkün kılan bir araçtır". William Bascom'un (2014: 83) ifadesiyle "folklor, kültürün istikrarlılığını sürdürmesi için önemli bir mekanizmadır". Malinowski ve Bascom'un ifadelerinden hareketle, kültürün insan varlığının devamına, folklorun da kültürün istikrarlılığını sürdürmesine hizmet etmesi; folklorun, insanların varlığını sürdürebilmesi için yol gösterme işlevine sahip olduğunun bir göstergesidir. Roger D. Abrahams, folklorun, yalnızca keyif ve rahatlama sağlamadığını, etkin şekilde rehberlik etmeye çalıştığını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle folklor yalnızca endişe yaratan durumları anlatmak ve yansıtmakla kalmakta, aynı zamanda potansiyel çözümler önerirken bu çözümlerle ilgili eylemler üretmeye çalışmaktadır (2014: 102). Paul Smith'e göre, gerçekliği sunan ve yansıtan folklor, temiz ve düzenli; şiddet içermeyen ve hastalısız bir toplumun var olmaması sebebiyle, hayatın hem "hoş" hem de "kötü" yönlerini vurgular. Aynı zamanda bir "bilgi, inanç ve uygulama sistemi" olarak, insanlara dünyanın çalışma şekli hakkındaki düşüncelerini tamamlamak için sıklıkla bilgi sağlar (1991: 117). Nihai olarak folklorun işlevlerinden biri de insanlara gerekli bilgileri sağlayarak, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmesi için çözümler üretmekle toplumun ve kültürün varlığını sürdürebilmesini sağlamaktır.

Atasözleri, birçok işlevinin yanı sıra, kültürün istikrarlılığının ve insanların hayatîyetlerinin devamının sağlanması işlevini üstlenmektedir. Alfred R. Radcliffe-Brown'ın "Herhangi bir toplumsal kullanımın işlevi, bir bütün olarak sosyal yaşamda oynadığı rolüdür ve bu nedenle yapısal sürekliliğin korunmasına yaptığı katkıdır." (1935: 396) tanımından hareketle; kısa ve kalıplaşmış yapıları ve öğütleriyle önemli bir araç olan atasözleri, insan ve toplumun varlığını sürdürebilmesi için çözümler sunmaktadır. Bu nedenle, her devirde insanların temel başvuru unsurlarından birisidir.

İnsanlara, atalarının geçmiş birikim ve tecrübelerini akılcı bir üslupla aktaran atasözleri, yaşanılan devrin güncel sorunlarının çözümü için de önemli vazifeler üstlenmektedir. Atasözleri incelendiğinde, aktarılan tecrübelerin insanın ve toplumun hayatîyetlerini devam ettirebilmesi için birçok düsturu içerdiği görülecektir. Bu yönüyle atasözleri, 2019 yılının

sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkarak bütün dünyaya yayılan ve Türkiye'de de büyük etkilere sebep olan COVID-19 salgınıyla ve gelecekte yaşanabilecek başkaca salgın hastalıklarla mücadelede önemli roller üstlenmektedir. COVID-19 salgınına karşı dünyada ve Türkiye'de birçok tedbir alınmakla beraber, yetkililer tarafından yapılan evde kalma, maske takma ve kişisel temizliğe ihtimam gösterme çağrılıyla, hastalığın daha fazla yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada, tedavi için modern tıbbın imkânlarının kullanılmasının yanı sıra, toplumun yüzlerce yıllık birikimlerinden faydalanmak da hastalığın gelişim ve yayılmasının önlenmesi için bu mücadelede kılavuz olabilir. Toplum nezdinde atasözlerine tıbbî terimlerden daha fazla aşına olunması; atasözlerinin, bütün kitlelere hitap etme ve yaptırım gücü, bu salgınla mücadelede müracaat edilmesi gereken unsurlardan biri olmalıdır.

Bu çalışmada, COVID-19 ve gelecekte yaşanabilecek salgın hastalıklarla mücadelede modern tıbbın ve bilimin söylediklerinin, geçmişin birikimi olan Türk atasözlerince ne şekilde ifade edildiği, atasözlerinin bu mücadelede hangi işlevleri üstlenebileceği ve atasözlerinden ne şekilde faydalanılabileceği incelenmiştir. Bu çalışmada, başta Türkiye, Makedonya ve Kosova, Kumuk, Türkmen, Tuva, Kırgız, Özbek, Kazak, Altay, Dobruca, Kırım-Tatar Türklerinin atasözleri olmak üzere Türk dünyası atasözleri taranarak, bu atasözlerinin "sağlığın ve hayatın kıymeti, toplum sağlığı, temizlik, tedbirli olmak, tehlikelerden kaçınmak, sabır, aceleci olmamak, bilginlerin/bilenlerin sözlerine danışmak, yardımlaşma ve komşuluk" gibi konularda ortaya koyduğu tavsiyelerin, salgının yayılmasını engellemeye ve toplumu korumaya ne şekilde yardımcı olabileceği incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle, "salgın hastalıklar ve etkilerinden koruma"nın atasözlerinin işlevlerinden biri olup olmadığı hususu tartışılmıştır.

Salgın Hastalıklar ve COVID-19

İnsanlık tarihi, salgın hastalıklarla doludur. Tarih boyunca, çiçek, kızamık, veba, kolera, sarıhumma ve farklı türlerdeki grip salgınları tahmini olarak 360 milyona yakın insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (URL-1). Koronavirüslerin keşifleri ilk olarak 1960'ların ortasında yapılmıştır. Hayvanlardan bulaşan bu virüslerin, insanlara ve özellikle kuşlar ve memeliler başta olmak üzere hayvanlara bulaştığı belirlenmiştir. Bugüne kadar yedi tip koronavirüs, insanlarda hastalığa sebep olmuştur. 2002 yılında SARS-CoV, 2012 yılında ise MERS-CoV ve nihai olarak COVID-19 (SARS-CoV-2 veya 2019-nCoV) isimli koronavirüs tipleri salgın hastalıklara yol açmıştır (Tauseef and others, 2020: 1).

Günümüzde, 2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 (SARS-CoV-2 veya 2019-nCoV) hastalığı küresel anlamda bir salgına neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) verilerine göre, ilk etapta 28 ülkede/bölgede 43.000'den fazla teyit edilmiş vakaya sebep olmuş ve hastalık, 11 Şubat 2020 tarihinde DSÖ tarafından önce salgın (epidemi) daha sonraki günlerde küresel çapta salgın (pandemi) olarak ilan

edilmiştir (Lai and others, 2020: 1). DSÖ'nün 8 Eylül 2020 verilerine göre COVID-19 salgını, 216 ülke ve bölgede toplam 27 milyondan fazla kişinin hastalanmasına ve 891 binden fazla kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir (URL-2). Hastalık, kişiden kişiye aerosol (su) damlacıkları, doğrudan ve/ya dolaylı temas yoluyla bulaşabilmektedir. COVID-19, yüksek ateş, titreme, öksürük, nefes darlığı, ishal, kas ağrısı veya halsizlik, balgam çıkarma ve göğüs ağrıları gibi çeşitli belirtiler göstermekte ve ağır zatürreye sebebiyet vermektedir (Pal and others, 2020: 10-11).

COVID-19 salgınının temelde iki boyutu göze çarpmaktadır. Birinci boyutta hastalığın yayılmasının engellenmesi ve hastalıkla mücadele; ikinci boyutta ise sosyo-ekonomik sorunlar yer almaktadır. Salgının dünyadaki yayılımı ve etkileri düşünüldüğünde, hem sağlık hem de sosyo-ekonomik boyutlarıyla bir bütün olarak mücadele edilmektedir.

COVID-19 salgınının birinci boyutunda, salgına karşı alınacak önlemlerin başında temizlik ve sosyal mesafe gelmektedir (URL-3). Dünya Sağlık Örgütü ve hükümetlerin, salgınla mücadelede odaklandığı en önemli nokta, insan hareketinin olabildiğince asgari düzeye düşürülmesiyle bireysel yalıtımın (izolasyon) sağlanması ve hastalığın bulaşma hızının azaltılmasıdır. Yine bireysel temizlik gerekliliklerinin yerine getirilmesine dair öneriler de yetkililer tarafından sürekli olarak hatırlatılmaktadır.

Salgının ikinci boyutunda ise sosyo-ekonomik sorunlar yer almaktadır. Belirli yaş aralıklarını kapsayan sokağa çıkma kısıtlamaları, devletlerin açıkladıkları ekonomik yardım paketleri, ileri yaşlardaki insanların ihtiyaçlarının giderilmesi, ekonomik olarak salgından etkilenen bireylere yardım, salgının psikolojik etkileri vs. yer almaktadır.

Atasözleri, salgının her iki boyutu için yüzlerce yıllık birikimlerin ışığında, kendi arifane edasıyla öğütlerde bulunmaktadır. Toplum nezdinde atasözlerine tıbbî terimlerden daha fazla aşına olunması; atasözlerinin, bütün kitlelere hitap etme ve yaptırım gücü, bu salgınla mücadelede modern bilimin ve yetkililerin önerilerini, kendi çerçevesinden değerlendirmektedir.

Salgının Sağlık Boyutu ve Türk Atasözleri

Yalıtım (izolasyon), uzmanlar tarafından, COVID-19 salgınıyla mücadelenin ilk ve en önemli basamağı olarak görülmektedir (Marcel ve diğerleri, 2020: 2-3). Dünyada milyonlarca, Türkiye'de binlerce insanı etkileyen COVID-19 salgınının yayılımını engellemek amacıyla öne sürülen ilk ve en önemli önlem bireysel ve toplumsal yalıtımdır.

COVID-19'un, Çin'de tek bir şehirden (Wuhan) 30 günde bütün ülkeye yayılması (Wu ve McGoogan, 2020: 1239), salgın hastalıkların yayılım hızının ve etki düzeyinin ne kadar yüksek olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bütün dünyada, bilim kurullarının tavsiyeleri uyarınca, hükümetler tarafından sürekli olarak toplumun uyması gereken bireysel yalıtım (izolasyon) ve sosyal mesafe kuralları hatırlatılmaktadır. Bu noktada,

Mehmet Aça'nın ifadesiyle (2013: 120) birey ve toplumun kendisine, "Neleri yapmalı; neleri yapmamalıyız?" veya "Neye göre hareket etmeliyiz?" gibi soruları sorduğu dönemlerde, atasözleri doğrudan devreye girmektedir. Ömer Asım Aksoy'un (1995: 15) da ifade ettiği gibi "atasözlerince belgelendirilen tutumların doğruluğu herkesçe kabul edildiğinden", toplumun böylesi dönemlerde neler yapması gerektiği sorusunun cevabı atasözlerince verilmektedir.

Peki, salgının yayılımını engellemek için Türk atasözleri neler söylemektedir? Yüzlerce yılın birikim ve tecrübeleri, öncelikle, öğütlerinin dinlenmesi yönünde yaptırım gücünü ortaya koymaktadır. *Atalar sözünü tutan, yüce beller aşarmış* (Soykut, 1974: 249), *Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar* (Soykut, 1974: 249), *Her kim öğüt işidip tutmasa melametka tuş bolur* (*Her kim öğüt alıp, uymazsa kınanır*) (Çobanoğlu, 2004: 104) ve *Atasözü tutmayan ok gibi atılır* (Yurtbaşı, 2013: 58) gibi sözlerle, öğütlerin meşruiyeti sağlanmakta ve atasözlerine kulak verilmesi öğütlenmektedir. *Otalar sözi – aqlniñ kōzi* (*Atalar sözü aklın gözü*)dür (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 29).

Geçmişin bilgeliği olan atasözleri, salgın zamanlarında *Öd keçer kişi tuymas yalñuk oglı meñgü kalmas* (*insan geçen zamanı hissetmez ve ebedîyen yaşamaz*) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 21) sözüyle insanın ölümsüz olmadığını vurgulasa da bireyin ve toplumun hayatietini devam ettirebilmesi için öncelikle "can"ın ve "sağlık"ın kıymetinin bilinmesini öğütler. Atasözleri salgının başlangıcında toplumda yaygın olan, "sadece yaşlıları etkiliyor, grip gibi bir şey gelip geçici, bana bir şey olmaz" şeklindeki anlayışın aksine kesin bir tavırla hayatın korunması gerektiğini; *Can cümleden azizdir* (Soykut, 1974: 222), *Omür qyudan çıxmır* (*Ömür kuyudan çıkmaz*) (Öl, 2000: 24), *Can bostanda bitmez* (Aksoy 1988: 211) ve *Canını sevmeyen axmaqdır* (*Canını sevmeyen ahmaktır*) (Öl, 2000: 70) sözleriyle vurgular. Atalar, *Ölme bayılmaya benzemez* (Aksoy, 1988: 407), *Ölüm genç, koca demez* (Yurtbaşı, 2013: 384), *Azrail gelince, oğul uşak sormaz* (Aksoy, 1988: 171) ve *Xastalık aslanı yıxar* (*Hastalık aslanı yıkar*) (Öl, 2000: 59) sözleriyle de "ölüm"ün gerçekliğini ve her yaştan insanı etkilediğini ifade etmektedir. Toplumun varlığını devam ettirebilmesi, bireyin varlığını devam ettirmesine bağlıdır. Bu sebeple atalar, *Et kanlı gerek, yiğit canlı gerek* (Soykut, 1974: 104) der. Bana bir şey olmaz diyenler içinse atasözlerinin uyarıları açıktır: *Ayağa gelmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz* (Aksoy 1988: 166), *Akla gelmeyenler, başa gelir* (Çotuksöken, 2004: 14), *Atiñni tepmeydu dime, itni çişlemeydu dime* (*Atım tepmez, itim kapmaz deme*) (Çobanoğlu, 2004: 111), *Tav başı tumandan, insan başı camandan kurtulmas* (*Dağ başı dumandan insan başı sıkıntıdan kurtulmaz*) (Çobanoğlu, 2004: 193), *Basıma is tüşpeydi deme ıyığıma küi tüşpeydi deme* (*Başıma iş düzmez deme, omzuma iş düşmez deme*) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 74). Ataların *Çayonniñ kasbi çaqış* (*Akrebin mesleği, sokmaktır*) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 18) sözü, hastalıkların tabiatını da izah etmektedir.

Atalara göre *Baş sawlığı dünya barlığı (Baş sağlığı dünya varlığı)* (Ülkusal 1970: 30)dir, *Her işin başı sağlıktır* (Soykut, 1974: 103). Atalar, sağlığın her türlü maddiyattan daha değerli olduğunu, *Sağlık en bük zencinliktir (Sağlık en büyük zenginliktir)* (Hasan, 1997: 76), *Sağlam vücut üstüne zenginlik olmaz* (Soykut, 1974: 104), *Sağlık, varlıktan yeğdir* (Soykut, 1974: 104), *Sihhat gibi insana sermaye olmaz* (Yurtbaşı, 2013: 397), *Tani soğlık – tuman boylık (Beden sağlığı tümen zenginliğidir)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 41) ve *Altın leğenin kan kusana ne faydası var* (Soykut, 1974: 103) sözleriyle ifade eder.

DSÖ'nün salgından korunmak için vurguladığı en önemli hususlardan biri kişisel temizliğe ve özellikle ellerin yıkanmasına dikkat edilmesidir (URL-4). Yetkililerin uyarılarına atasözleri, yüzlerce yıl öncesinden tercüman olmaktadır. Atalar bu hususta, *Temizlik imandan gelir* (Yurtbaşı, 2013: 454), *Kim tazalıktı süsö, anı den soluk süyöt (Kim temizliği severse, sağlık onu sever)* (Doğan, 2000: 217), *Savluđ süyseñ, taza tur (Sağlık istersen temiz ol)* (Pekacar, 2006: 192), *Tazalıq savluqnu bulağı (Temizlik sağlığın kaynağı)* (Pekacar, 2006: 207) ve *Pâklik sâğlıgıni, aql sâbrni saqlar (Temizlik sağlığını, akıl sabrını korur)* (Yatağan, 2010: 441) düsturlarını telkin etmektedir. Yine yetkililerin belirttiği temizlik ilkelerini, *Su her şeyi temizler* (Yurtbaşı, 2013: 454) düsturuyla özetlemektedir. Öyle ki atalar, *Awruwdıñ aldın almağan öledi, dawdıñ aldın almağan töleydi (Hastalığın önlemini almayan ölür, davanın önlemini almayan öder)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 208) demektedir.

Yetkililerin, COVID-19 salgınından korunmak için topluma tavsiye ettiği şeylerden birisi de “tedbirli olmak”tır. Atalar, *Éhtiyât igidiñ yaraşığıdır (Yiğide ihtiyat yaraşır)* (Aghdam, 2009: 16), *Éhtiyâtlı koyun-kurd yémez (İhtiyatlı koyunu kurt yemez)* (Aghdam, 2009: 16) ve *Bin ölçüp bir biçmeli* (Aksoy, 1988: 191), *Ceti colu ölçöp, bir colu kes (Yedi ölçüp bir kes)* (Doğan, 2000: 214), *Ayağı yalın gezenin ayağına tikân (diken) batar* (Çobanoğlu, 2004: 266), *Abaylap uşpagan qus, qanatınan ayrılar (Dikkatsiz uçan kuş, kanadından ayrılır)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 137), *İtsiz rürüyä canavar girär (İtsiz sürüyä canavar girer)* (Öl, 2000: 72) derken toplumu her zaman tehlikelere karşı hazırlama görevini üstlenmektedir. Karmaşık ve zorlu zamanlarda *Xuşyorlık mustahkam körğon (Dikkatlilik müstahkem kale)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 67) dir.

Kalabalık yerler, virüs tehlikesinin en yoğun olduğu yerlerdir. Bu sebeple bilim insanları ve yetkililer, kalabalıklardan uzak durmayı tavsiye etmektedir (Karciođlu, 2020: 69). Atasözleri ise kendi dünya görüşü penceresinden tehlikenin olduğu yerlerden uzak durmayı salık vermektedir. *Gürültü istemiyen adam, demirçi dükânına girmez* (Hasan, 1997: 53), *Ateşten korkan, tütünden sakınır* (Soykut, 1974: 209), *Ari uyasıga qöl tiqma (Ari kovanına el sürme)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 23), *Öletin torğay uyasın meştiñ morjasına salar (Ölmek isteyen serçe yuvasını sobanın yanına kurar)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 328), *Dibi gözükmiën sudan geçme* (Hasan,

1997: 50) ve *Çamura basma üstüne sıçrar* (Yurtbaşı, 2013: 85) sözleriyle toplumu tehlikelere karşı dikkatli olmak konusunda uyarıcı atalar, tehlikeyle karşılaşmak yerine ondan uzak durmak gerektiğini *Korkulu düş görmektense uyanık yatmak hayırlıdır* (Aksoy, 1988: 369) ve *Ni şetani gör, ni salavat getir* (Hasan, 1997: 71) sözleriyle ifade eder. Atalar, *İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına* (Yurtbaşı, 2013: 443), ve *Eşeğini sağlam kazığa bağla, sonra Allah'a ısmarla* (Çotuksöken, 2004: 34) diyerek tedbirli ve dikkatli davranmanın önemini vurgulamaktadır. Salgın gibi zamanlarda kolektif bir bilinç ihtiyaç duyulur. Kolektif bilinç, toplumun bütününe kuşatacak şekilde olmalıdır. Bireyin sağlığı toplumun sağlığıdır ve atalar bu konuda *El saw bolsa, den saw (Halk sağlıklı olursa sen de sağ olursun)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 202) öğütünde bulunmaktadır.

Salgın zamanında kalabalıklara girmek toplum sağlığı açısından tehlike arz etmektedir. Bir kişinin hastalık taşıyıcısı olarak toplum içerisinde dolaşması, birçok kişiyi hasta edecektir. Atalar, *Biri yapar, bini çeker* (Hasan, 1997: 35), *Bir ahırı bir dana bozar* (Çobanoğlu, 2004: 158), *Bitta çirigan olma bir ombor olmani çiritadi (Bir çürük elma bir ambar elmayı çürütür)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 44), *Birdiñ älemedi miñdi äketedi (Birinin belası bini mahveder)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 94), *Bir başsızniñ on mallege zararı var (Bir akılsızın on mahalleye zararı var)* (Çobanoğlu, 2004: 158), *Kurunun yanında yaş da yanar* (Aksoy, 1988: 379) sözleriyle bireysel hataların birçok kişiye zarar vereceğini ifade etmektedir. Yetkililerin belirttiği kalabalıklardan uzak durma, salgın zamanında bireysel ve toplumsal hareketliliği asgari düzeye çekme tavsiyelerine kulak vermek elzemdir. Atalar da böylesi durumlarda nasıl davranılması gerektiğine bazen ironik bazen de sembolik bir dille kılavuz olmuştur. *Gezen ayağa taş değer* (Aksoy, 1988: 287), *Çok gezen tavuk, ayağında pis getirir* (Aksoy, 1988: 223), *Kezgen ayaq boq basar (Gezgin ayak boka basar)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 187), *Köp jortqan iyt küşalağa joliğa (Çok koşan it ağıya rastlar)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 124), *İnsan ayaktan, at tırnaktan kapar* (Yurtbaşı, 2013: 397; Aksoy 1988: 325), *Oyaqdan kōtarılğan çañ oğızga kiradi (Ayaktan çıkan toz ağza girer)* (Aksoy, 1988: 33), *Dağda gezen ayıya da rastlar kurda da* (Yurtbaşı, 2013: 220), *Yurgen ayakka çöp ilişir* (Çobanoğlu, 2004: 266), *İtin axmağı qapılar gezer* (Öl, 2000: 54), *Köp jortqan tülki terisin aldırar (Çok koşan tilki derisini aldırır)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 124) gibi atasözleri, tam da sosyal hareketliliğin en aza indirilmesi gereken günlerde, topluma neden evde kalması gerektiğini anlatmaktadır. Yine atalar, dışarıda bir tehlikenin olduğu durumlar için *Baktın ki kar havası, eve gel kör olası* (Aksoy, 1988: 177) demektedir. Hastalanan kimseler de en yakın sağlık kuruluşuna başvurmalıdır. Zira *Hakimden ağrısını gizleden sağalmaz (Ağrısını hekimden gizleyen, iyileşmez)* (Öl, 2000: 59). Ataların öğütlerinin amacı, sorunların, kişinin ve/ya toplumun başına bir bela gelmeden atılması içindir. Bu sebeple bir atasözünde *Awırıp em izdegenşe, awırmaytın jol izde (Ağrıdığına ilaç arayacağına, ağrımayacak yol ara)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 20) denilmektedir.

Dede Korkut'un soylamasında *Ölen adam dirilmez. Çıhan can girü gelmez* (Tulum ve Tulum, 2016: 71) şeklinde yankılanan, ölümün geri dönüşünün olmadığı gerçeği konusunda atalar, insanlara dikkatli olmaları gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir: *Örtengen sından ıyaş ünere, ölgen öşkäden dük ünmes (Yanan yamaçta ağaç biter, ölen keçide kıl bitmez)* (Aça, 2011: 38), *Öçkön ot küybes, ölgön kiji tirilbes (Sönen ateş yanmaz, ölen kişi dirilmez)* (Dilek, 1996: 111). Bu sebeple her şeyin hesabını önceden yapmak gerekir çünkü *Ağılsız iş gören acelsiz öler (Akılsız iş gören, erken ölür)* (Öl, 2000: 34). Atalara göre, *Evvelinde düşünmeyen sonra pişman olur* (Yurtbaşı, 2013: 442) ve *iş işten geçtikten sonra Oybaylağanmen jan qalmas (Ağlamakla can kurtulmaz)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 19).

COVID-19'un bütün dünyaya yayılmasının ardından, yetkililer "evde kal" çağrılarını daha sık bir biçimde dile getirmeye başlamıştır. Evde kalmanın toplumda yarattığı olumsuz etkiler ve dışarı çıkma isteğine karşı, ataların "sabır" ile ilgili sözleri, topluma yol göstermek bakımından önemlidir. Atalara göre *Sabır acıdır ama müvesi tatlıdır (Sabır acıdır ama meyvesi tatlıdır)* (Hasan 1997: 76). Salgın hastalık gibi bir *Belaya sabır gerek* (Yurtbaşı, 2013: 393) mektedir. *Sabırsız balıq sağasınan ilinedi (Sabırsız balık süzgecinden yakalanır)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 337), *Zametın sonu ramettir (Zahmetin sonu, rahmettir)* (Hasan 1997: 86), *Cefayı çekmeyen sefanın kadrini bilmez* (Aksoy 1988: 213), *Sabırın sonu selamettir* (Yurtbaşı, 2013: 394), *Säbrli ming yaşar, säbrsiz äz yaşar* (Yatağan, 2010: 443), *Allah sabırlı kulunu sever* (Aksoy, 1988: 139), *Sabır düybi saf altın, hovuklamak düybi sap-salkın (Sabırın sonu saf altın, aceleciliğin sonu sepserin)* (Sis, 2005: 264), *Äçiqqan ölmäs, äsıqqan ölä (Acıkan ölmez, acele eden ölür)* (Yatağan, 2010: 441) sözleriyle atalar, sabırın her zaman doğru davranış olduğunu öğütlemektedir. Atalar her zaman çağın gerekliklerine ayak uydurmayı da salık vermektedir: *Zaman jaman emes, zamanğa say bolmağan jaman (Çağ kötü değil, çağa uymayan kötüdür)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 110).

Yetkililer vaka sayılarındaki muhtemel azalmaların insanları rehavete sevk etmemesi gerektiğini söylerken, salgın tamamen kontrol altına alınmadan tedbirlerin gevşetilmemesini önermektedirler. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaptığı çağrılarda, tedbirlerdeki gevşemelerin salgında ikinci ve üçüncü dalgalar yaratabileceğinin altını çizmektedir. Atalar, her zaman, durum netlik kazanmadan önce eyleme geçilmemesi gerektiğini salık vermiştir. Örneğin *Dağ körbeyn, edeeñ azınma, sug körbeyn idüñ uğulba (Dağı görmeden eteğini toplama, suyu görmeden ayakkabını çıkarma)* (Aça, 2011: 39), *Buzâqdan äldin qâziq qâqılmäs (Buzağıdan önce kazık çakılmaz)* (Yatağan, 2010: 438), *Sirät keçmay, qah-qah külmä (Sıratı geçmeden kahkaha atma)* (Yatağan, 2010: 443) ve *Suv körmey, etik şeşpe (dereyi görmeden paçayı sıvama)* (Çobanoğlu, 2004: 206) sözleriyle aceleci olmamanın gerekliliğini belirtmişlerdir.

COVID-19 gibi toplumun tamamını etkileyen sarsıntı dönemlerinde, bilim insanlarının sözlerine kulak vererek bilimsel tavsiyelerin ve

yetkililerin talimatlarının yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Atalar da her zaman âlimlerin ve bilenlerin sözlerine müracaat edilmesini öğütlemektedir. *Bilge eren sawların algıl öğüt... (Akıllıların sözlerini öğüt al...)*(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 411), *İxi dinle bir danış* (Öl, 2000: 36), *Kılavuzsuz kuş uçamaz* (Yurtbaşı 2013: 378), *Nasihat tutmayanları musibet tutar* (Yurtbaşı 2013: 378), *Öğüt acıdır, ürünü tatlı* (Yurtbaşı, 2013: 378), *Müñ bilseñ de bir bilene geñeş (bin bilsen de sene gene bir bilene danış)* (Çobanoğlu, 2004: 149), *Tōğri sōniñ zahri yōq (Doğru sözün zehri olmaz)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995b: 68), *Bilimdige jaq bol, bilimsizden saq bol (Bilgine yakın ol, cahile dikkat et)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 83), *Danalardıñ sözderi gawharmen teñ (Âlimin sözü kıymetlidir)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995a: 36) gibi atasözleri, bilimi kılavuz almak konusunda topluma rehberlik eder.

Her konuda topluma yol gösteren atasözleri, zor zamanların eninde sonunda geride kalacağını *Bir yāmān künning bir yahşi küni bār (Bir kötü günün bir iyi günü vardır)* (Yatağan, 2010: 437), *Her gecenin bir gündüzü var* (Çobanoğlu, 2004: 285), *İp qança uzun bolmäsın, uçi tâpılār (İp ne kadar uzun olursa olsun ucu bulunur)* (Yatağan, 2010: 439), *“Diri cana umud çohdur* (Aghdam, 2009: 74), *Kara gün kararıp kalmaz* (Saraçbaşı ve Minnetoğlu, 1978: 165) sözleriyle ifade etmektedir. Salgın gibi olumsuz zamanlar da er veya geç sona erecektir.

Salgının Sosyo-Ekonomik Boyutu ve Türk Atasözleri

COVID-19 salgınının bir diğer boyutu da sosyal ve ekonomik etkileridir. Toplumsal yalıtım döneminde alınan kısmi tedbirler ve sokağa çıkma kısıtlamaları kapsamında, devletlere düşen görevlerin yanı sıra vatandaşlara da belirli görevler düşmektedir. Örneğin yalnız yaşayan, ileri yaşta olması veya hastalıkları nedeniyle ihtiyaçlarını gideremeyen insanların yardımına koşmak hayatî önem taşımaktadır. İmkânı olan bireylerin, komşularına ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi, atasözlerinin de öğütleri arasındadır. Nitekim atalar, *Komşu hakkı, Tanrı hakkıdır* (Soykut, 1974: 178), *Komşu hakkı yedi yerde sorulur* (Yurtbaşı, 2013: 315), *Komşu komşunun külüne muhtaçtır* (Yurtbaşı, 2013: 314), *Qoşni aşı-qoşniga qarz (Komşu aşı komşuya borçtur)* (Yatağan 2010: 517) ve *Ateş bacayı sarınca gayret komşulara düşer* (Yurtbaşı, 2013: 314) gibi sözlerle her dönemde olduğu gibi salgın döneminde de kişinin çevresine faydalı olmasını öğütlemektedir. Bu yardım maddî olabileceği gibi, ihtiyacı olan insanların ihtiyaçlarının onlar adına temin edilerek evlerine götürülmesi veya bir başka müşkülün halledilmesi şeklinde de olabilir. Öyle ki atalara göre *Kizi kizie noo da tus kirek polar (Adam adama lazım olur)* (Çobanoğlu, 2004: 54).

Salgın döneminde birçok işyerinin kapanması veya çalışmaya ara vermesi nedeniyle ekonomik dar boğaz yaşayan kimselerin sorunları da toplumsal yardımlaşmayla hafifletilebilir. Bu hususta da atasözlerinin engin öğütlerine kulak kabartmak gerekir. *El tutanun elinden tutarlar* (Aghdam 2009: 18), *Aç doyuran aç kalmaz* (Yurtbaşı, 2013: 110), *Az sadaka çok bela*

def eder (Yurtbaşı, 2013: 111), *Cennetin kapısını cömert açar* (Yurtbaşı, 2013: 111), *Ne verirsen elinle, o gider seninle* (Yurtbaşı, 2013: 112) ve *Veren el dert görmez* (Yurtbaşı, 2013: 113) gibi atasözleri, ekonomik sorunlarla mücadelede topluma rehberlik etmektedir.

Değerlendirme ve Öneriler

Malinowski (1992: 66), kültürün kısmen maddi kısmen manevi bir aygıt olduğunu, insanın karşı karşıya kaldığı özel ve somut problemlerle başa çıkmasını sağladığını belirtmektedir. Halk anlatıları ise kültürün en önemli aktarıcılarında biridir. Bu sebeple kültür, atasözleri gibi halk anlatıları içerisinde aktararak, birey ve topluma sorun ve aksaklıkların aşılması noktasında yol göstermektedir. Doğrudan öğütlerle, bireyin ve toplumun karşılaşabileceği bütün sorunlarla baş edebilmesi için rehberlik eden atasözleri, COVID-19 gibi salgınların yaşandığı dönemlerde de toplumu koruma ve toplum hayatini sürdürme işlevini üstlenmektedir. Reet Hiimäe, “halk anlatılarının, sert tarihsel gerçekliğin ve tehlike durumunun ideal çözümü olarak, doğru şeyi yaparak hastalıktan kaçmaya yardımcı olduğunu belirtmektedir (2004: 67). Bu noktada atasözleri salgın gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, kişilerin hastalık tehlikesinden kaçmasına ve uzak durmasına yardımcı olmaktadır.

Atasözleri, bireye ve topluma; “tedbirli olma, temizlik, sağlık, hayatın kıymeti, tehlikelerden kaçınma, düşünmeden iş yapmama, sabır, acele etmeme ve bilginlere danışma” konularındaki öğütleriyle rehberlik ederek COVID-19 ve yaşanması muhtemel benzeri salgınların en az zararla atlatılabilmesi için bir yol göstermektedir. COVID-19’la mücadelenin ilk basamağı olan “sosyal mesafe ve temizlik” hususlarında, yetkili mercilerin günümüz bilgi ve bilimsel birikimi ışığında söylediği şeylerin, atasözlerince yüzyıllar öncesinden topluma öğütlendiği görülmektedir. Atasözleri, temizliğin gerekliliğini sürekli vurgulamakta, tehlikeli zamanlarda tehlikenin olduğu yerlere gitmemek konusunda toplumu uyarmakta, bir kişinin bile düşüncesizce hareket etmesinin birçok kişiye zarar vereceğini belirtmektedir. Bununla beraber salgın dönemindeki sosyo-ekonomik zorlukların atlatılması için de “yardımlaşma ve komşuluk” konusunda rehberlik etmektedir.

Toplum nezdinde atasözlerine aşına olunması sebebiyle, atasözlerinin yaptırım gücüne müracaat edilmesi gerekmektedir. COVID-19 salgınının ortaya çıkışının ardından devletlerin salgına karşı mücadeleye girişmesinin beraberinde, salgın, toplumlar nezdinde de karşılık bulmuştur. Türkiye’de sosyal medya ve internet ortamında salgından korunmak için önerilerde bulunan kişilerin, atasözlerini, COVID-19 ile ilgili olacak şekilde güncelleyerek bu mecralarda takipçileriyle paylaşımları, atasözlerinin böylesi durumlarda toplumun aklına gelen ilk unsurlardan olduğunu göstermektedir. Örneğin “*Çok okuyan değil çok gezen korona olur.*”, “*El elin*

koronasını evde kalmayarak çağırırımış.”, “*Ev alma kolonya al.*”, “*Koronanın sesi uzaktan hoş gelir.*”, “*Komşunun gribi komşuya korona görünür.*”, “*Koronayı gelin etmişler kokusu on dört gün sonra çıkmış.*”, “*Su uyur korona uyumaz.*”, “*Mart kapıdan korona camdan baktırır.*”, “*Ateş olmadık yerden korona çıkmaz.*”, “*Çok gezen ayağa korona bulaşır.*”, “*Görünen korona kılavuz istemez.*” ve “*Elini koronaya göre uzat.*” (URL-5) gibi değiştirilmiş atasözleriyle, hastalığa karşı farkındalık oluşturulmak istenmesi, atasözlerinin toplum tarafından ilk müracaat edilen unsurlardan olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Atasözlerinin, COVID-19 salgını ve salgının sosyo-ekonomik sonuçlarıyla mücadele için kullanılması noktasındaki gereklilik, bu sözlerin toplumun hayatiyetini sürdürmesi namına üstlendiği işleve uygun olacaktır. Bu bakımdan tv programları, internet ortamı, sosyal medya, cep telefonu mesajları gibi araçlar vasıtasıyla atasözlerinin toplum nezdindeki gücüne müracaat etmek, salgının gidişatı açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Türkiye’de, salgınla ilk elden mücadele eden Sağlık Bakanlığı ve sağlık çalışanlarının; bunun yanı sıra İç İşleri Bakanlığı ve ilgili bakanlıklarla valiliklerin; il ve ile belediyelerinin resm internet sayfaları ve sosyal medya hesapları gibi kitle iletişim araçlarından yapılacak duyurularda; Mill Eğitim Bakanlığının Eba TV’si ve üniversitelerin uzaktan eğitim altyapıları üzerinden yapılacak yayınlarda, konuya uygun düşen atasözlerinin paylaşılmasıyla, toplumun bu konuda bilgilendirilmesi sağlanabilir. Yine internet ve sosyal medyaya erişemeyen vatandaşlar için televizyon ve radyo programlarında da ilgili bakanlıkların yayınlayabileceği kamu yayınlarda (kamu spotları) atasözlerine müracaat edilebilir.

Sonuç

Atasözleri, toplumların geçmişten günümüze taşınan birikimlerinin; ataların yaşadıkları hadiselerin ve atlattıkları zorlukların, tecrübelerden çıkardıkları derslerin, yüzlerce yıl boyunca damıtılarak kalıplaşmış tezahürleridir. Bu vasıflarıyla atasözleri, her dönem için güncelliklerini ve çok anlamlılıklarını muhafaza ederek birey ve topluma her şartta yol gösterirler. Toplumun tamamının ortak mirası olarak bütün kitlelere hitap eden atasözleri, insanlara, karşılaştıkları olaylarla başa çıkabilmeleri için geçmişin birikim ve bilgeliğini sunmaktadır. Toplumunu yönlendirme vazifesiyle atasözleri, günümüzde yaşanılan sorunlara da geçmişin denenmiş ve akılcı birikimini aktarmaktadır.

2019 yılının sonunda Çin’de ortaya çıkararak bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınından korunabilmek için de toplumun tamamına hitap eden atasözlerine müracaat etmek yerinde olacaktır. Atasözlerinin asırları aşan bilgeliği ve denenmişliği, COVID-19 ve gelecekte yaşanabilecek başkaca salgınlara karşı genellenebilirlikleri ve esneklikleriyle topluma yol göstermeye devam etmektedir.

Bu çalışmada başta Türkiye, Makedonya ve Kosova, Kumuk, Türkmen, Tuva, Kırgız, Özbek, Kazak, Altay, Dobruca, Kırım-Tatar Türklerinin atasözleri olmak üzere Türk dünyası atasözleri taranarak, bu atasözleri içerisinde “sağlığın ve hayatın kıymeti, toplum sağlığı, temizlik, tedbirli olmak, tehlikelerden kaçınmak, sabır, aceleci olmamak, bilginlerin/bilenlerin sözlerine danışmak, yardımlaşma ve komşuluk” konularındaki öğütleriyle, COVID-19 salgınıyla mücadelede yol gösterebilecek sözler seçilerek incelenmiştir. İlgili kısımlarda mükerrer ifadelerden kaçınmak için büyük oranda aynı anlama gelen farklı atasözlerinden belirli örnekler seçilerek çalışmada bunlara yer verilmiştir.

Atasözleri incelendiğinde, yüzlerce yıllık birikim ve tecrübelerin tezahürü olan bu kalıplaşmış ifadelerin hayatın bütün dönemlerine kılavuzluk ettiği gibi salgın gibi olağanüstü dönemlerde de insanlara yol gösterebileceği görülmüştür. Atalar, yer yer benzetme, söz sanatları ve sembolik ifadeler vasıtasıyla aktardıkları öğütleriyle, birey ve toplumun, karşılaşabilecekleri bütün zorlukların üstesinden gelmesi için kılavuzluk etmekte ve toplumun hayatini sürdürmesini amaçlamaktadır. Seçilen örneklerin gözler önüne serdiği bulgulardan hareketle, atasözlerinin birçok işlevlerinden birinin de, toplumu “*salgın hastalıklar ve etkilerinden koruma işlevi*” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan yetkili mercilerce atasözlerinin, salgın hastalıklarla mücadelede kullanılması toplumu doğru bir biçimde yönlendirmek ve uyarmak açısından daha büyük bir etki yaratacaktır. İnternet sayfaları, sosyal medya; tv ve radyo gibi yeni ve eski kitle iletişim araçlarından yapılan yayınlarda, toplumun aşına olduğu atasözlerinin kullanılması, insanlara verilmek istenen mesajların daha anlaşılır bir biçimde aktarılmasına da yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, atasözlerinin, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların karşılaştıkları bütün problemlerle başa çıkabilmeleri ve toplum hayatının sürdürülebilmesi için rehberlik edebileceği görülmektedir. COVID-19 gibi salgın durumlarında da atasözleri, toplum nezdinde yaptırım gücüne sahip anlatılar olarak “*salgın hastalıklar ve etkilerinden koruma işlevi*”ni üstlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, R. D. (2014). Halk bilimini etnolojik ve sosyolojik yönleriyle açıklamak. (Çev. Ayça Yavuz). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel.
- Aça, M. (2011). Tıva atasözleri. *Karadeniz*, S. 12, 29-50.
- Aça, M. (2013). Kırım Tatar atasözlerinin toplum hayatının işleyiş kurallarını öğretme ve hatırlatma işlevi. *Milli Folklor*, S. 100, 120-133.
- Aghdam, A.(2009). Kaşkay Türklerinde atasözleri. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ahmad, T. and others (2020). COVID-19: Zoonotic aspects. *Travel Medicine and Infectious Disease*.

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I (Atasözleri sözlüğü)*. İstanbul: İnkılap.
- Bascom, W. R. (2014). Folklorun dört işlevi. (Çev.: Ferya Çalış - Red.: Selcan Gürçayır). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: AYK AKM Başkanlığı.
- Çotuksöken, Y. (2004). *Türkçe atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 1, 107-120.
- Doğan, L. (2000). Kırgız atasözlerinin sınıflandırılması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 9, 207-241.
- Ercilasun, A. B. - Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hasan, H. (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince kullanılan atasözleri ve deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hiemäe, R. (2004). Handling collective fear in folklore. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 26, 65-80.
- Karicioğlu, Ö. (2020). What is coronavirus, and how can we protect ourselves?. *Anka Tıp Dergisi*, S. 2, 66-71.
- Lai, C. C. and others (2020). Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and corona virus disease-2019 (COVID-19): The epidemic and the challenges. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 55, 1-9.
- Lauhakangas, O. (2007). Use of proverbs and narrative thought. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 35, 77-84.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi*. (Çev.: Saadet Özkal). İstanbul: Kabcacı.
- Nesrin, S. (2005). Türkmen atasözleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5 (2), 257-266.
- Öl, E. (2000). *Qumuq atalar sözleri*. Bakü: Şirvanneşr.
- Pal, M. and others (2020). Severe acute respiratory syndrome coronavirus-2 (SARS-CoV-2): An update. *Cureus*, 12, 1-13.
- Pekacar, Ç. (2006). *Kumuk Türklerinin atasözleri: İnceleme, metin, dizinler*. Ankara: Meyil Matbaacılık.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1935). On the concept of function in social science. *American Anthropologist*, 37, 394-402.
- Salathé, M. and others (2020). COVID-19 epidemic in Switzerland: on the importance of testing, contact tracing and isolation. *Swiss Medical Weekly* 150.
- Saraçbaşı, M. E. - Minnetoğlu, İ. (1978). *Örnekli ve açıklamalı Türk atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Minnetoğlu.
- Smith, P. (1991). Rumour, gossip and hearsay: the folklore of a pandemic. In Diane Goldstein ed. *AIDS, the Social Sciences and the Local Community*, St. John's: Institute for Social and Economic Research, 95-121.
- Soykut, İ. H. (1974). *Türk atalar sözü hazinesi*. İstanbul: Ülker.

- Tulum, M. - Tulum, M. M. (2016). *Dede Korkut oğuznameler: Oğuz beylerinin hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Ülküsal, M. (1970). *Dobruca'daki Kırım Türklerinde atasözü ve deyimler*. Ankara. Türk Dil Kurumu.
- Wu, Z. - Jennifer, M. M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China. *JAMA*, 323, 1239-1242.
- Yatağan, M. (2010). *Özbek halk mâqallâri (Özbek halk atasözleri)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yoldaşev, İ. – Gümüş, M. (1995a). *Türkçe açıklamalı Kazak atasözleri*. Ankara: Engin.
- Yoldaşev, İ. – Gümüş, M. (1995b). *Türkçe açıklamalı Özbek atasözleri*. Ankara: Engin.
- Yurtbaşı, M. (2013). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing, 2013.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Dünya Ekonomik Forumu. "A Visual History of Pandemics". <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/a-visual-history-of-pandemics/> (Erişim: 29.04.2020)
- URL-2: World Health Organisation. COVID-19 Güncel Sayıları. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (Güncel Erişim: 09.09.2020)
- URL-3: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. COVID-19 Yeni Koronavirüs Hastalığına Yakalanmamak İçin Öneriler". <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-na-yakalanmamak-i-cin-oneriler> (Erişim: 20.04.2020)
- URL-4: World Health Organisation. "Advice for Public". <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> (Erişim: 20.04.2020)
- URL-5: Çanakkale Kalem. "Koronalı Atasözleri". <https://www.canakkalekalem.com/koronali-atasozleri/> (Erişim: 04.04.2020)